

ἐφηροσόθη ὡς ἐξάγεται ἐκ τῶν πράξεων τῶν ἀρχῶν τῆς Πρεβέζης (1800--1807) καὶ εἰς τὰς Ἡπειρωτικὰς πόλεις, δυνάμεθα νὰ ὀρίσωμεν τὴν τοπικὴν αὐτοδιοίκησιν τῶν Ἡπειρωτικῶν πόλεων ὡς εὐρυτέραν¹⁷.

¹⁷) Ἀτυχῶς μεταξὺ τοῦ Μαυρογιάννη καὶ τῶν λοιπῶν Ἰονίων συγγραφέων ἀναπτυσσόντων τὴν ὀργάνωσιν τοῦ βυζαντινοῦ πολιτεύματος ἐν ταῖς Ἰονίαις νήσοις καὶ τοῦ Γεωργίτη, ὅστις εἰργάσθη ἐπὶ τῶν πράξεων τῶν ἀρχῶν Πρεβέζης, ὑπάρχει ἰκανὴ διαφορὰ ἐν τισὶ σημείοις. Οὕτως ἐνῶ ὁ Μαυρογιάννης ὀρίζει τὸ Conseil ὡς σῶμα ἀποτελούμενον ἀπὸ δικαστὰς, ὁ Γεωργίτης τὸ χαρακτηρίζει ὡς Σύγκλητον, χωρὶς νὰ διασαφηνίσῃ ἂν ἡ Σύγκλητος αὐτὴ ἦτο τὸ Γενικὸν Συμβούλιον ἢ ἡ Γερουσία¹. Τοῦτου ἔνεκεν δὲν δικαιολογεῖ ὁ Γεωργίτης πῶς ἡ Σύγκλητος Πρεβέζης διὰ ψηφίσματος τῆς 3 Μαρτίου 1803 κατεδίκασε τὸν Πρόεδρον Βονίτης Δημήτριον Φραγκαδοῦλην εἰς ἐρίμηνον ἐξορίαν εἰς τὸ φρούριον τῆς Πάργας διότι ἐνώπιον τῆς συναλεύσεως (ποίας συναλεύσεως πρώτου ἢ δευτέρου βαθμοῦ;) ἠπειλήσας τὸν συνάρχοντα αὐτοῦ Νικόλαον Λογοθέτην Χαλκιδεῦλον. Ὁμοίως ἐνῶ οἱ Ἰόνιοι συγγραφεῖς βεβαιοῦν ὅτι οἱ πρόεδροι ἢ σύνδικοι διορίζοντο ὑπὸ τοῦ Γενικοῦ Συμβουλίου, ὁ Γεωργίτης λέγει ὅτι ἐξελέγοντο ὑπὸ τοῦ λαοῦ. Τοῦτων ἔνεκεν ἡ ἔρευνα τοῦ Γεωργίτη ἀποβαίνει ἐν τισὶν ἀσαφείαις, διότι δὲν ἐφρόντισε νὰ ἐρευνήσῃ τοὺς θεσμοὺς, τοὺς ὁποίους συνήντησεν εἰς τὰς πράξεις συγκριτικῶς. Ὅτι ὁμως ἐνδιαφέρει ἡμᾶς σήμερον εἶνε τοῦτο: Ὅτι ἡ περιφέρεια τῶν τεσσάρων Ἡπειρωτικῶν πόλεων τὰ πρῶτα ἔτη τοῦ 19ου αἰῶνος παρουσίασεν ὀργάνωσιν τοπικῆς αὐτοδιοικήσεως τοιαύτην, ὅποιον ἡ Ἑλλάς δὲν ἠδυνήθη νὰ ἐφαρμόσῃ εἰς καμμίαν ἐπαρχίαν τῆς μετὰ ἕνα καὶ ἡμισυ περίπου αἰῶνα. Τοῦτο δὲ θὰ ἐπαναλάβωμεν δυστυχῶς ἐρευνῶντες τὴν ἐπὶ Τουρκοκρατίας διοικητικὴν ὀργάνωσιν ὀρισμένων Ἡπειρωτικῶν μητροκομιῶν (Ζαγοροχώρια, Βλαχοχώρια, Σουλιωτοχώρια κλπ.), τῶν ὁποίων ὁ δημόσιος βίος τῶν Τουρκικῶν χρόνων δὲν ὑστερεῖ ἀναμφισβητήτως ἐνώπιον τῆς ἐλευθερίας, τὴν ὁποίαν τῆς ἐχάρισεν ἡ ἐλευθέρη Ἑλλάς. Διότι ἰτυχῶς, εἴτε διὰ τὴν ἀγνοίαν τῶν ἱστορικῶν πηγῶν τοῦ ἀναγκαιοῦντος εἰς ἡμᾶς διοικητικοῦ συστήματος, εἴτε διότι ἐννοοῦμεν νὰ ἐξακολουθῶμεν ἀντιγράφοντες ξένα δημοτικὰ πολιτεύματα (τὰ ὁποῖα ὁμως ἔχουν ὅλα ἱστορικὴν τὴν προέλευσίν των), οὐδέποτε μέχρι σήμερον ἐλήφθη ὑπ' ὄψιν ἡ ἱστορικὴ προέλευσις καὶ ἡ ἀναγκαία διατήρησις ὀρισμένων θεσμῶν, οὕτω δὲ πᾶσα ἐπιστημονικὴ ἐργασία, ἣτις ἀπέβλεψε πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον, ἱποτελεῖ σήμερον φιλολογίαν διὰ τὸν μελετητὴν τῆς τοπικῆς αὐτοδιοικήσεως τῆς Ἑλλάδος, διότι καὶ ἐνσαρκωθεῖσα, ὁσάκις κατωρθώθη τοῦτο, εἰς νόμον, (τετράκις ἠμίξω ἰδρῦθησαν καὶ κατηργήθησαν τὰ Ἐπαρχιακὰ καὶ Νομαρχιακὰ Συμβούλια ἀπὸ τοῦ 1833). Ἐφθασε μόνον μέχρι τῆς Ἐφημερίδος τῆς Κυβερνήσεως, ἀλλὰ δὲν ἐφηροσόθη. (Λαμπρὰ ἀπόδειξις τοῦτου τὸ Ν. Δ. τῆς 9ης Μαΐου 1923 περὶ διοικήσεως τῶν νομῶν, τὸ ὁποῖον ἀποτελεῖ ἀναμφισβητήτως σταθμὸν εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ θεσμοῦ ἐν Ἑλλάδι, ὅπερ ὁμως οὔτε ἐφηροσόθη, ἀγνοοῦμεν δὲ πότε θὰ ἐφαρμοσθῇ).

¹) Ὅσον ἀφορᾷ τὰς Ἰονίους νήσους γνωρίζομεν ὅτι τὸ ἀρχαιότερον τῶν ὀργάνων τῆς τοπικῆς αὐτοδιοικήσεως εἰς ὅλας τὰς νήσους ὑπῆρξε τὸ Γενικὸν Συμβούλιον. Τοῦτο εἶχε μεταξὺ τῶν ἄλλων καὶ τὴν ἀρμοδιότητα τοῦ διορισμοῦ τῶν Συνδίκων καὶ λοιπῶν ἀρχόντων. Βραδύτερον ὁμως, ἐπειδὴ τὸ Γ. Συμβούλιον κατήντησε νὰ ἐκθέτῃ τὰ δημόσια ἀξιώματα οἰονεῖ εἰς δημοπρασίαν, περιεστᾶλη τὸ δικαίωμα του τοῦ διορισμοῦ τῶν ὑπαλλήλων ὑπὸ τῆς Ἐνετικῆς Διοικήσεως ἀνατεθέντος τοῦ δικαιώματος αὐτοῦ εἰς τὸ ἕτερον Συμβούλιον ἀποκληθὲν Μικρὸν. (Τοιοῦτο ἐν Λευκάδι ἰδρῦθη τῷ 1768). Ὅσον ἀφορᾷ δὲ τὸ Conseil, φαίνεται ὅτι ὑπῆρξε σῶμα καθαρῶς συμβουλευτικόν, ὃ ὁποῖον ἐγνωμάτευεν ἐπὶ τῶν προτάσεων τοῦ Γ. Συμβουλίου ἢ τῶν ἄλλων τοπικῶν ἀρχόντων ἢ ἐπὶ πάσης αἰτήσεως ἰδιώτου. Τὸ Γ. Συμβούλιον δὲν ἠδύνατο νὰ ἀποφασίσῃ χωρὶς τὴν γνώμην τοῦ Conseil. Τοῦτο ὑπὸ τῶν Ἰονίων συγγραφέων χαρακτη-

Οὕτως ἔχομεν δύο βαθμῶν Συμβούλια, τὸ Γενικὸν Συμβούλιον, ὅπερ ἀφεώρα εἰς ἑκάστην πόλιν, καὶ τὴν Γερουσίαν, ἣτις ἀποτελεῖτο ἐκ τῶν ἀντιπροσώπων ὄλων τῶν πόλεων.

Τὸ Γενικὸν Συμβούλιον τῆς πόλεως κυρίως εἶχε καθῆκον, ἵνα σχηματίξῃ τὰς ταρίφας καὶ κάθε πρόβλεψιν ἀναγκαίαν καὶ ἐπωφελεῖ, ἔτι δὲ ἵνα ἐξοικονομῇ τὸ εἰσόδημα τῆς κοινότητος καὶ διευθύνῃ καλῶς καὶ εὐστόχως ἀγωνιζόμενον διὰ τὴν αὐξησίαν του. Τὸ Γενικὸν Συμβούλιον ἐξέλεγεν ὄλας τὰς ἀρχάς, οἰκονομικάς, διοικητικάς καὶ δικαστικάς τῆς πόλεως. Τὰ Συμβούλια τῶν πόλεων ἐξέλεγον ἀντιπροσώπους των, οἵτινες ἀπήρτιζον τὴν οἰκονομικὴν Ἐπιτροπὴν τῆς Ἐνώσεως, ἣτις προσδιώριζε τὰ οἰκονομικά τῆς Ἐνώσεως καὶ ὑπεχρέου τὴν Γερουσίαν νὰ δαπανᾷ ἐντὸς τῶν ὑπ' αὐτῆς τεταγμένων ὄρων. Εἰς ἐκτάκτους ὄμως περιστάσεις ἡ Γερουσία ἐδικαιοῦτο νὰ δαπανᾷ διὰ κονδύλια μὴ προβλεφθέντα ὑπὸ τῶν δημοτικῶν ἀντιπροσώπων, οἷσα ὄμως ὑπόχρεως νὰ τὰ δικαιολογήσῃ. Τὰ Συμβούλια τῶν πόλεων ἐξέλεγον καὶ τοὺς ἀντιπροσώπους τῆς πόλεως, οἵτινες θὰ ἀπήρτιζον τὸ Συμβούλιον τῆς ἐνώσεως, ἣτοι τὴν Γερουσίαν. Καθῆκον αὐτῶν ἦτο καὶ ἡ ὀργάνωσις τῆς δημοτικῆς ἀστυνομίας. Ἐξέλεγον δὲ καὶ τοὺς λοιποὺς δημοτικοὺς ἀρχοντας τῶν πόλεων. Οὕτω μεταξὺ τῶν δημοτικῶν τούτων ἀρχόντων διακρίνομεν :

1) Τοὺς προβλέπτας τῆς ὑγείας, οἵτινες ἦσαν τρεῖς δικαίζοντες ἐκ περιτροπῆς. (Φαίνεται ὅτι ἦσαν μονομελῆ τὰ δικαστήρια αὐτά).

2) Τοὺς ἐκτιμητὰς ἢ προβλέπτας τῶν τροφῶν καὶ ποτῶν ἢ ζυγιστὰς (*giustizieri*). Οὗτοι εἶχον καθῆκον νὰ ἐπιβλέπωσι τὴν αὐστηρὰν ἐφαρμογὴν τῶν ἀγορανομικῶν διατιμήσεων, ἐπισκεπτόμενοι τὴν ἀγορὰν φοροῦντες τὴν τήβεννον τῶν ἀρχόντων. Συλλαμβάνοντες δὲ τοὺς παρανομοῦντας ἐπ' αὐτοφῶρφ, ἐδίκαζον ἐπὶ τόπου, ἐδήμευον τὰ κατὰ παράβασιν τῶν ἀγορανομικῶν διατάξεων πωλούμενα καὶ διένειμον ταῦτα εἰς τοὺς πτωχοὺς.

3) Τοὺς προβλέπτας τῶν ὁδῶν καὶ ἐκτιμητὰς τῶν ζημιῶν τοῦ κάμπου. Ὑπῆρχε κατὰ ταῦτα ἀρκούντως προηγμένη ἀγορανομικὴ ὀργάνωσις.

4) Τοὺς προβλέπτας ἐπὶ τῶν πινάκων (*Proveditore delle tolette*). Οὗτοι ἦσαν δύο ὑπάλλληλοι ἐπιστατοῦντες, ὅπως οἱ δικαστικοὶ ὑπάλλληλοι καὶ ὁ γραμματεὺς μὴ εἰσπράττωσιν ὑπὲρ τὰ κεκανονισμένα ἐν τῇ δικαστικῇ διατιμήσει. Καταγγέλλοντες οὗτοι τοὺς παραβάτας τῶν δικαστικῶν διατιμήσεων ἀπελάμβανον τὸ ἐν πέμπτον τῶν ἐπιβαλλομένων προστίμων. Ἐκαλοῦντο δὲ προβλέπται ἐπὶ τῶν σανίδων (*tolette*), διότι ἐπὶ σανίδων ἐκολλᾶτο καὶ ἐξετίθετο ἡ διατίμησις¹⁸.

ορίζεται ὅτι μὲν ὡς ἀνάλογον πρὸς σημερινὸν Συμβούλιον Ἐπικρατείας, ὅτι δὲ ὡς Συμβουλευτικὴ Ἐπιτροπὴ τοῦ Γενικοῦ Συμβουλίου.

¹⁸) Φαίνεται ὅτι ἡ κατὰ ἐξίς τῶν δικαστικῶν γραμματέων καὶ ὑπογραμματέων

*Ἄλλοι δημοτικοὶ ἄρχοντες ἦσαν ὁ γραμματεὺς τῆς πόλεως ἐπιφορτισμένος τὴν διατήρησιν τῶν ληξιαρχικῶν καὶ λοιπῶν δημοτικῶν βιβλίων, εἰ πρέσβεις τῶν κοινοτήτων παρὰ τῷ Δόγγῃ, ἢ τῷ Σουλτάνῳ διὰ τὴν καθ' ἡμᾶς ἐποχὴν, τέλος δὲ τὰ ἐκτελεστικά ὄργανα τῶν Συμβουλίων, ἅτινα ἦσαν οἱ Πρόεδροι.

Οὗτοι ἦσαν τρεῖς εἰς ἑκάστην κοινότητα. Τούτων προΐστατο κατὰ τετράμηνον ἀνὰ εἰς ἕκ περιτροπῆς φέρων τὸν τίτλον τοῦ ἄρχοντος ἢ τοῦ Πρυτάνεως. Οὗτοι ἐξελέγοντο πάντοτε μεταξὺ τῶν εὐγενῶν¹⁹. Ὁ πρῶτος πρόεδρος συνεκάλει τὸ Συμβούλιον καὶ «ἀπέλυεν» αὐτό, ἐκήρυσσε δηλονότι τὴν λήξιν τῶν ἐργασιῶν του. Οἱ Πρόεδροι ἐκλεγόμενοι ἐλάμβανον ἀπὸ τὸν Βοεβόδαν εἰς ἐνδειξιν τῆς ἀναγνωρίσεώς των ὡς δημοτικῶν ἀρχόντων βασιλικά σημεῖα. Πρὶν δὲ ἀποφασίσωσι τι ἐζήτουν τὴν γνώμην τοῦ Κογκλαβίου, «ἰδίῃ εἰ καὶ προΐσταμένης τῆς προεδρείας καὶ προηγουμένης εἰς πάντα τὰ ζητήματα, τὸ Κογκλάβιον ἐδικαιούτο νὰ κυρώνῃ ἢ ν' ἀπορρίπτῃ πᾶσαν πρότασιν». (Φύλλ. 10 Πρῶξ. 1 Μαρτίου 1808).

Ἡ Προεδρεία ἐπέβαλλε καὶ τὰς πειθαρχικὰς ποινὰς ἐπὶ τῶν δικαστικῶν καὶ διοικητικῶν ὑπαλλήλων. Ὡς ποινὰς μᾶς παρέδωσαν αἱ πράξεις τὴν προσωρινὴν φυλάκισιν «εἰς τὴν κάμεραν», τὴν φυλάκισιν ἡμερῶν, τὸ «ἀρέστον», ἦτοι παῦσιν, καὶ τὴν ἐξορίαν. Ἔστιν ὅτε δὲ αἱ ποιναὶ αὗται συνεπέφερον καὶ κωλύματα ὡς πρὸς τὸν διορισμὸν εἰς τὴν αὐτὴν ἢ ἄλλην θέσιν καὶ στέρησιν τῶν πολιτικῶν δικαιωμάτων, τὰ ὅποια ἀνελάμβανον οἱ ἀπολέσαντες αὐτὰ δι' ἐνδεχομένης ἀπονομῆς χάριτος. (Ἐπιστ. 14 Νοεμβρίου 1802 φύλλ. 28).

Ὁ πρὸς τοὺς ἄρχοντας σεβασμὸς ἦτο ἀπεριόριστος. Οὕτως ἡ αὐθάδεια τοῦ Προβλέπτου τῆς ὑγείας κατὰ τοῦ Προέδρου ἐστοίχισεν εἰς τὸν πρῶτον ὀκταήμερον «φυλάκισιν εἰς τὴν κάμεράν του καὶ στέρησιν τοῦ ἐπαγγέλματός του».

Φαίνεται δὲ ὅτι εἰς τὰ δικαστήρια, πιθανῶς εἰς τοὺς ἀσκοῦντας τὴν τοῦ νὰ εἰσπράττωσι περισσότερα τῶν κεκανονισμένων, ἦτις παρατηρεῖται ἰδίᾳ εἰς τὰ σύγχρονα δικαστήρια τῶν Ἀθηνῶν καὶ περὶ ἧς ἠσχολήθη ἐσχάτως καὶ ὁ Εἰσαγγελεὺς τῶν ἐν Ἀθήναις Ἐφετῶν εἰς σχετικὴν του ἐγκύκλιον προσπαθῶν νὰ πολεμήσῃ τὸ κακόν, παρατηρεῖτο καὶ εἰς τὰ κοινοτικά δικαστήρια τῶν Ἰονίων ἐπὶ Βενετῶν. Τούτου ἕνεκεν ἐλήφθησαν τὰ ὡς ἄνω ἀναφερόμενα μέτρα, τὰ ὅποια ἐφηρμόσθησαν καὶ ἐπὶ τῶν ἡπειρωτικῶν δήμων, περὶ ὧν ἡ παροῦσα ἔρευνα, καὶ ἅτινα οὐχὶ ἄνευ ἀποτελέσματος τολμῶμεν νὰ πιστεύσωμεν, ὅτι δύναται νὰ ἐφαρμόσῃ καὶ ἡ ἐλευθέρη Ἑλλάς.

¹⁹) Τὸ μόνον ἐλάττωμα, τὸ ὁποῖον παρουσιάζει τὸ ὑπὸ ἔρευναν σύστημα εἶναι τὸ ἀριστοκρατικὸς αὐτοῦ χαρακτήρ. Μόνον οἱ εὐγενεῖς εἶχον πολιτικά δικαιώματα. Τὰ μόνα δὲ δημόσια ἀξιώματα, τὰ ὅποια ἠδύναντο νὰ καταλάβουν οἱ μὴ εὐγενεῖς ἦσαν τὰ δικαστικά. Ἀλλὰ καὶ ταῦτα, καθὼς ἀπονεμόμενα ὑπὸ τῶν Συμβουλίων, ἅτινα ἀποτελοῦντο ἀπὸ εὐγενεῖς, σπανίως ἀπενέμοντο εἰς μὴ τοιοῦτους. (Περὶ τῆς ἐννοίας τῆς εὐγενείας εἰς τὰς Ἠπειρωτικὰς πόλεις βλέπε ὑπόσημ. 24).

ποινικὴν ἀγωγὴν, ὑπῆρχον περιορισμοὶ ὡς πρὸς τὴν ἐλευθέραν ἐκδήλωσιν τῶν σκέψεών των. Οὕτως «ἐπειδὴ ὁ σύναρχος (δικαστὴς) Γραβέλης ἀπετόλμησεν ἀπροστοχάστως βλαπτικὰ καὶ ἐπιζήμια ἔργα εἰς τὸ κοινόν, ἢ προεδρεία καὶ τὸ Κογκλάβε ἔκρινε συμφέρον τὸ ἀρέστον του».

Ἡ Γερουσία, ἀποτελουμένη ἐξ ἀντιπροσώπων τῶν δήμων, ἐπετήρει τὴν ἀκριβῆ ἐκτέλεσιν τῶν νόμων καὶ ἐξέδιδε τοιοῦτους ἐπικυρώνουσα καὶ τοὺς ἐγκωρίους. Εἶχε καθῆκον νὰ συγκρατῆ τὸ σχῆμα εἴτε τὸν τύπον τῆς κυβερνήσεως, νὰ τηρῆ τὴν ἀρμονίαν μεταξὺ τῶν ἀρχῶν ἐκάστου δήμου καὶ ὄλων ἐν γένει, νὰ ἐπαγρυπνῆ τὴν δημοσίαν τάξιν καὶ ἀσφάλειαν, νὰ διαχειρίζεται τὰς δημοσίας προσόδους τοῦ γενικοῦ Ταμείου διὰ τὰς γενικὰς δαπάνας τῆς ἐνώσεως. Εἶχε προσέτι τὴν ἐπιμέλειαν τῆς ἐνόπλου δυνάμεως καὶ ὥριζε τοὺς ἀντιπροσώπους τῆς ἐνώσεως παρὰ τῇ Υ. Πύλῃ.

V *

Ἡ συνθήκη τοῦ 1800 πλὴν τῆς ἐλευθερίας, τὴν ὁποίαν ἔδωσεν εἰς τοὺς Ἑπτανησίους καὶ τοὺς κατοίκους τῶν Ἡπειρ. πόλεων ὅπως ρυθμίσουν κατὰ βούλησιν τὸ ἐσωτερικόν των πολιτεύμα, ἔθετε καὶ διατάξεις αἰτινες ἀφεώρων φορολογικὰς προνομίας, τὴν ἀσκησιν τοῦ τοπικοῦ δικαίου, τὴν ἐλευθερίαν τῆς λατρείας, τὰς ὁποίας θέλομεν ἐρευνήσαι εὐθύς ἀμέσως.

VI

Ὡς πρὸς τὰς φορολογικὰς προνομίας.

Ἡ συνθήκη τοῦ 1800²⁰ ἐπανεφέρεν εἰς ἰσχὺν τὸ πρὸ τοῦ 1797 ἐπὶ Ἑνετῶν κρατῆσαν φορολογικὸν σύστημα. Ἐπὶ δύο ὁμοῦς ἔτη ἀπὸ τῆς ὑπογραφῆς τῆς συνθήκης ἐδίδετο πλήρης ἀτέλεια. Οὐχ ἦττον τὸ πρὸς ἐκτέλεσιν τῆς συνθήκης ἐκδοθὲν φερμάνιον²¹ παρεβίασε ταύτην, διότι τὴν

²⁰) Ἄρθρον X τῆς Συνθήκης «Οἱ εἰρημένοι ραγιαδες οἵτινες ὑπέφερον ἐπίσης ἀπὸ τοῦ χρόνου αὐτοῦ, ἐξ αἰτίας τῶν ἀγριοτήτων τοῦ πολέμου, θέλουσιν ἐξαίρετοῦσθαι ὄλων τῶν φόρων ἐπὶ δύο ἔτη ἀπὸ τῆς χρονολογίας τῆς ὑπογραφῆς τῆς παρούσης συμβασεως».

²¹) «Ἀπὸ τῆς ὑγδῆς Ζιλκαδὲ τοῦ 1214 ἔτους οἱ Ραγιαδες αὐτῶν τῶν εἰρημένων τεσσάρων τόπων θέλουσιν ἔχει παντελῆ ἀσυδοσίαν διὰ δύο ὁλοκλήρους χρόνους καὶ μέχρι συμπληρώσεως αὐτῶν τῶν δύο χρόνων δὲν ἔχει νὰ γίνῃ καμμία ἀπαίτησις ἐκτὸς τῆς δεκάτης, τῆς Δογάνας καὶ τῶν Βιβαριῶν, διότι αὐτὰ δὲ εἶνε συνήθεια νὰ περιλαμβάνωνται εἰς τὴν ἀσυδοσίαν καὶ εἰς καιρὸν ποῦ αὐτὰ τὰ τρία εἰσοδήματα πρέπει νὰ παρθοῦν διὰ νὰ γίνῃ εἰς αὐτοὺς τοὺς Ραγιαδες ἕνα ξεχωριστὸν μου ἔλεος καὶ διὰ νὰ αὐξηθῇ πρὸς παραγορίαν των ἢ βασιλική μου χάρις τοὺς ἐχαρίσθη καὶ τὸ εἰσόδημα κατ' ἔτος τῆς δεκάτης εἰς αὐτοὺς τοὺς δύο χρόνους τῆς ἀσυδοσίας των, καὶ μόνον τὸ εἰσόδημα τῶν Βιβαριῶν καὶ τῆς Δογάνας ἔχει νὰ συνάξῃ ὁ ρηθεὶς Βοεβόδας ἀπὸ 1ης Μαρτίου τοῦ 1214 ἔτους, καὶ ἀπὸ ὅ,τι ἦτο συνηθισμένον νὰ λαμβάνηται ἀπὸ τὴν Δογάναν καὶ τὰ Βιβάρια, ὁ ρηθεὶς Βοεβόδας μηδὲ ὀβολὸν νὰ δύναται νὰ πάρῃ περισσότερον».

Εἰς ἄλλο δὲ μέρος τοῦ φερμανίου ἀπευθυνόμενον πρὸς τὸν μέλλοντα Διοικητὴν Ἀβδουλλάχ-μπέην ἀναφέρεται: «Ἐπειδὴ ὡς ἐλάχθη ἤδη ἀνώτερω τοὺς ἔγινεν ἀσυ-

πλήρη ἀτέλειαν κατὰ τὴν διάρκειαν τῆς διευτίας μετέτρεψεν εἰς μερικὴν. Οὕτω τὸ φιρμάνιον ἐπέτασσε τὴν εἰσπραξιν καὶ κατὰ τὰ δύο αὐτὰ ἔτη τῶν τελωνειακῶν φόρων ὡς καὶ τῶν ἐκ τῆς ἀλιείας νομημάτων, ἤτοι τὴν «Δογάναν» καὶ τὰ «Βιβάρια». Ἐν δὲ κανεὶς ὑπολογίση ὅτι οἱ τελωνειακοὶ καὶ οἱ φόροι τῶν ἰχθυοτροφείων ἦσαν οἱ συστηματικώτεροι τῶν φόρων, θὰ ἐπαναλάβῃ μετὰ τοῦ Rouquerville ὅτι ἡ συνθήκη παρεβιάσθη ἄμα τῇ ὑπογραφῇ τῆς ²¹.

Ὡς ἀντίρροπον ὁμως τῆς ἐπιβολῆς τῶν φόρων τῶν δύο ὡς ἄνω κατηγοριῶν καὶ κατὰ τὴν φηθεῖσαν διευτίαν δυνάμεθα νὰ θεωρήσωμεν τὴν ἀπαγόρευσιν τῶν παρεισπραξέων τὴν ὁποίαν εἰσάγει τὸ Φιρμάνι διὰ τῶν ἀκολουθῶν φράσεων ²²: «Καὶ διὰ κάθε ἄλλο τι συνηθισμένον εἰς τὴν

δοσία διὰ δύο ὁλοκλήρους χρόνους ἀρχίζοντας ἀπὸ τὸν Μάϊον τοῦ 1214 ἔτους καὶ δὲν ἔχει νὰ τοὺς ζητηθῇ μήτε δέκατον μήτε καμμῆς ἄλλης λογῆς δόσιμον, οὐ μόνον τὰ Βιβάρια καὶ τὴν Δογάναν νὰ ἐξουσιάζησιν καθὼς ἐσυνήθισθη ἀπὸ μιᾶς ἀρχῆς, καὶ νὰ μὴν ἠμπορεῖς νὰ πάρῃς οὔτε ὀβολὸν περισσώτερον ἀπὸ τὸ συνηθισμένον, ἀλλὰ νὰ μένουν καὶ τὰ δύο αὐτὰ καθὼς εἰρηθέησαν ἀπ' ἀρχῆς καὶ εἰς τὸ ὁλοκλήρον αὐτὸ διάστημα τῆς ἀσυδοσίας τῶν δύο χρόνων νὰ προσέχησιν νὰ μὴ τοὺς ἐνοχλήσῃς μὲ κανένα εἶδος δόσιματος, ἀλλ' οὔτε δεκάτην νὰ μὴ τοὺς ζητήσῃς διὰ τὸν λόγον ὅτι δσα μέρη εἶνε μούλκια μου Βασιλικά εἶνε συνηθισμένον ἀπὸ μιᾶς ἀρχῆς νὰ εἶνε σερπέσκια καὶ ἐλεύθερα». Περὶ τῆς ἐννοίας τῶν Μουλκίων βλέπε Τσοποτοῦ, Γῆ καὶ Γεωργοὶ τῆς Θεσσαλίας κατὰ τὴν Τουρκοκρατίαν. Ἐν Βόλφ 1922 (σ. 75) καὶ Mouradgea d'Ohsson, Tableau Général de l'Empire Ottoman. Τόμ. Ζ'.

²¹) Ὁ σεβαστός μου καθηγητῆς κ. Α. Ἀνδρεάδης ἠσχολήθη διὰ μακρῶν μὲ τὰ οἰκονομικὰ τῆς Πρεβέζης καὶ τῶν ἄλλων τριῶν πόλεων εἰς τὸ δίτομον ἔργον του περὶ τῆς «Οἰκονομικῆς Διοικήσεως τῆς Ἐπτανήσου ἐπὶ Βενετοκρατίας» λόγῳ τῆς ὑπαγωγῆς τῶν πόλεων τούτων, ὡς ἐλέχθη ἤδη, διοικητικῶς εἰς τὴν ὑποδιοίκησιν τῆς Λευκάδος. Ὁ κ. Ἀνδρεάδης τόσον τοὺς φόρους τῶν ἰχθυοτροφείων ὅσον καὶ τοὺς τελωνειακοὺς εὗρεσκε πολλοὺς καὶ βαρεῖς.¶

²²) Ὡς γνωστόν, οἱ Τούρκοι πασσάδες πρὶν ἢ ἀποσταλῶσιν εἰς τὰς διοικήσεις των ἠγόραζον εἰς πλειστηριασμὸν τὰ ἀξιώματά των ἔναντι τῶν ἐσόδων, τὰ ὅποια θὰ εἶχον ἐκ τῆς εἰσπράξεως τῶν φόρων τῶν ἐπαρχιῶν των. Μετὰ δὲ τὸν διορισμὸν των ἦσαν ἠναγκασμένοι νὰ δωροδοκῶσι διαρκῶς τοὺς μεγιστάνους τῆς Κωνσταντινουπόλεως διὰ νὰ διατηρῶνται εἰς τὰς θέσεις των. Ἴνα ἀντεπεξέρχωνται δὲ εἰς τὰς διαρκεῖς ἀνάγκας τῆς δωροδοκίας, πλὴν τῶν νομίμων εἰσπράξεων (τεκαλίφι οὐρφιγιέ) καθιέρωσαν καὶ τὰς παρανόμους, αἰεὶς ἐλαμβάνοντο διὰ διαφόρων τεχνασμάτων καὶ παντοίων πείσεων. Τὰς ἐκτάκτους αὐτὰς εἰσπράξεις ὠνόμασαν ἤδη παρεισπράξεις (ἀβανιές) ¹) ἐκ τῆς ἀραβικῆς λέξεως «ἀβανή», ἧς ὁμοῦ μὲ τὸ πρᾶγμα εἰσήχθη καὶ εἰς τὰς εὐρωπαϊκὰς γλώσσας, ὡς ὀρθῶς γράφει ὁ Χάμμερ (II, κεφ. 34). Ἐν ἀπὸ τὰ τεχνάσματα ἦτο καὶ ἡ εἰσπραξὶς χρημάτων διὰ χορήγησιν ἀδείας πρὸς ἀνέγερσιν ναῶν ². Τὸ φαινόμενον δὲ τῶν παρεισπραξέων παρατηρεῖται καὶ κατὰ τοὺς χρόνους τῆς ὀρ-

¹) Βλ. Ἐκτενώς Α. Ἀνδρεάδην. Ἱστορίαν Ἑλληνικῆς Δημοσίας Οἰκονομίας. Ἀθήναι 1926 σελ. 126 καὶ ἐπέκ. Ὁσαύτως Ali pacha économiste et financier εἰς τὴν Revue des Études Grecques. Nov. et Déc. 1912, σ. 450 καὶ ἐπέκ. καὶ L'administration financière de la Grèce dans la domination Turque. Mars-Juin. 1912.

²) Βλ. Ἀνδρεάδην. Ἱστορίαν Ἑλ. Δημ. Οἰκονομίας σελ. 181.

θησεκείαν των νὰ μὴν ἠμπορῇ ὁ ρηθεὶς Βοεβόδας νὰ λάβῃ μῆτε ὀβολόν, οὔτε ἄλλον τινὰ ν' ἀφίση νὰ τοὺς πάρῃ τίποτε».

Ἡ Συνθήκη καὶ τὸ Φιρμάνι ὄριζον, μετὰ τὴν παρέλευσιν τῆς διατίας, τὸ ἐπὶ τῶν Ἑνετῶν φορολογικὸν σύστημα, φαίνεται ὅμως ὅτι ἐγεννήθησαν βραδύτερον πολλὰ ζητήματα ὡς πρὸς τὴν εἴσπραξιν τῶν φόρων. Πρὸς ἄρσιν δὲ τῶν ζητημάτων τούτων ἡ Ὑ. Πύλη ἐκάλεσε παρ' αὐτῆ ἀντιπροσωπείαν. Ἀλλὰ διὰ τὴν ἀποστολὴν τοῦ ἀντιπροσώπου ἔλαβον χώραν παράνομοι ἐνέργειαι ἐν Πρεβέζῃ. Οὕτως, ἐνῶ τὸ Γενικὸν Συμβού-

χαιότητα ἴδια εἰς τὴν Σατραπικὴν Δημοσίαν Οἰκονομίαν.

Κατὰ τοὺς χρόνους λοιπὸν τούτους φαίνεται ὅτι αἱ παρεισπράξεις τοῦ Ἑνετοῦ Προβλέπτου εἰς τὰς Ἡπειρωτικὰς πόλεις ἦσαν ἄκρως καταθλιπτικά¹. Προβλέπων δὲ ὁ Σουλτᾶνος ὅτι καὶ ἐπὶ τῆς κυριαρχίας του αἱ παρεισπράξεις θὰ καθίσταντο ὑπὸ τοῦ Διοικητοῦ ἀπαραίτητοι καὶ ἐπιθυμῶν, συμφώνως μὲ τὸ ὅλον πνεῦμα τοῦ φιρμανίου, νὰ χρηγήσῃ παντοσείδεις προνομίας πρὸς οἰκονομικὴν τῶν πόλεων ἀνασυγκρότησιν μετὰ τὰς δηώσεις τοῦ Ἀλῆ Πασᾶ εἰσήγαγε τὰς ρηθείσας ὡς ἄνω διατάξεις (ὑπαγορευομένας ἄλλως ὑπὸ ρητῆς διατάξεως τοῦ Κορανίου).

¹) Γνωρίζομεν ἀπὸ τὸν Sⁱ Sauveur ὅτι ὁ Ἑνετὸς Προβλέπτης εἶχε φιλικωτάτας σχέσεις μετὰ τοῦ Ἐπισκόπου Ἀρτης, ὅστις ἐπισκεπτόμενος τοῦτον εἰς Πρεβέζαν τοῦ ἐκόμιζεν πλουσιώτατα δῶρα, λόγῳ «τῆς ἀπολύτου συμπνοίας». Ἐὰν δὲ λάβωμεν ἐπ' ὄψιν τὴν κατάπτωσιν κατὰ τοὺς χρόνους τούτους τοῦ ἀνωτέρου κλήρου, εὐκόλως δυνάμεθα νὰ εἰκάσωμεν ἕως ποῦ θὰ ἔφθανεν ἡ ἐκμετάλλευσίς τοῦ θείου, ἐν ᾗ περιπτώσει ὁ Σουλτᾶνος δὲν ἀπηγόρευε πᾶσαν εἴσπραξιν σχετικὴν μὲ τὴν ἐλευθέραν ἄσκησιν τῆς Χριστιανικῆς λατρείας. Ἡ κατάπτωσις βεβαίως τοῦ ἀνωτέρου κλήρου κατὰ τοὺς χρόνους τούτους οὐδαμῶς δικαιολογεῖ τὴν ἀστείαν (εἶνε ὁ ἐπιεικέστερος χαρακτηρισμὸς) καὶ πάντῃ ἀβάσιμον γνώμην, τὴν ὁποίαν ἐσχάτως ἐξέφερον ὁ Κορδάτος εἰς τὸν Α' Τόμον τῆς «Νεοελληνικῆς Πολιτικῆς Ἱστορίας» καὶ εἰς τὴν «Κοινωνικὴν σημασίαν τῆς Ἑλληνικῆς Ἐπαναστάσεως», καθ' ἣν ὁ Κλήρος τῆς Ἀνατολικῆς ὀρθοδόξου τοῦ Χριστοῦ Ἐκκλησίας ἐπὶ Τουρκοκρατίας συνεμάχει μετὰ τῶν Τούρκων. Δυστυχῶς ἡ συμβολὴ τῆς Ἐκκλησίας τοῦ Χριστοῦ ὡς ὀργανισμοῦ δὲν ἔχει ἐρευνηθῆ ἀκόμη ἐν Ἑλλάδι, οὕτως ὥστε εὐκόλως δύναται τις νὰ ἐκμεταλλευθῆ μεμονωμένα παραδείγματα, πρὸς ἄρνησιν τῆς κοινοφελοῦς δράσεως αὐτῆς. Εἶναι οὐχ ἥττον ἀναμφισβήτητον ὅτι κατὰ τοὺς χρόνους τῆς Τουρκοκρατίας ἡ Ἐκκλησία ὑπέβηξεν ὁ δεύτερος μετὰ τὰς κοινότητας παράγων τῆς συντηρήσεως τῆς Ἑλληνικῆς συνειδήσεως διὰ μέσου πέντε αἰώνων. Ὄργανισμὸς δὲ μὲ γραφειοκρατικὴν ὀργάνωσιν ὅπως ὁ τῆς Ἀνατολικῆς ὀρθοδόξου Ἐκκλησίας, βεβαρημένος δὲ καὶ μὲ ὑπέροτρα διοικητικὰ καὶ δικαστικὰ καθήκοντα, ἦτο ἐνδεχόμενον (εἰς ὠρισμένας τοῦ βίου του περιόδους νὰ παρουσιάσῃ καὶ σημεῖά τινα παρακμῆς.

Δὲν εἶνε δὲ ὀρθὸν οὐδὲ δίκαιον, ὅπως ἐκπέμπωνται κατὰ τῆς Ἐκκλησίας τοιαῦται ἄκριτοι μομφαὶ ὀφειλόμεναι εἰς ἀνεπιστημονικὴν γενικοποίησιν τῶν μεμονωμένων καὶ σπανίων εὐτυχῶς ἐκτροχιασμῶν ἐνίων λειτουργῶν αὐτῆς ἐν τῇ ροῇ τῶν δεινῶν αἰώνων τῆς δουλείας.

Ἡ ἐμπνευσις τοῦ κ. Κορδάτου ἦτο ἀτυχής, τοσοῦτῳ μᾶλλον καθ' ὅσον διὰ τὴν Ἑλλάδα τοῦλάχιστον καὶ αὐτοὶ οἱ ὅποιοι ἐμελέτησαν τὰ νεοελληνικὰ πράγματα μὲ βάσιν τὴν Μαρξιστικὴν ἀντίληψιν τῆς Ἱστορίας, ἀνωμολόγησαν πανηγυρικῶς τὴν ἐθνικὴν ἀποστολὴν τῆς Ἐκκλησίας κατὰ τοὺς χρόνους τῆς δουλείας. Λαμπρὸν παράδειγμα ὁ Σκληρὸς εἰς τὰ «Σύγχρονα Προβλήματα τοῦ Ἑλληνισμοῦ».

λιον ὄρισεν ὡς ἀντιπρόσωπον τὸν εὐγενῆ Πέτρον Βαλεντίνην, οἱ πληθεῖοι συναελθόντες καθήρεσαν τοῦτον καὶ ἐξέλεξαν ἕτερον τῆς τάξεώς των, τὸν Ἀναστάσιον Μαυρομμιάτην, ἀπέστειλαν δὲ τοῦτον πρὸς τὴν Σύγκλητον, ἵνα λάβῃ ἐντολὰς (καμισσιόν). Ὄταν ἐνεφανίσθη ἐνώπιόν της οὐχὶ μόνον ἀπεπέμφθη, ἀλλ' ἡ Σύγκλητος ἐξέδωκε ψήφισμα δι' οὗ «ἐθεώρει μὲ ἀίσθησιν πόνου τρόμου καὶ ταραχῆς τὴν καθιέρωσιν τοῦ ἀνόμου πρέσβεως» (Πράξεις 28 Αὐγούστου 1803. Βλ. Γεωργίτσην), ἀπέστειλε δὲ τὸν Βαλεντίνην. Ἐξ ἄλλης δὲ πράξεως (5 Νοεμβρίου 1804) μαθαίνομεν διὰ τὴν διάστασιν αὐτὴ ὑπῆρξεν ἀφορμὴ ὅπως ἐγγραφοῦν εἰς τὴν Χρυσὴν Βίβλον περὶ τοὺς εἰκοσι ὀκτὼ νέοι εὐγενεῖς²⁴.

²⁴) Τρεῖς ὑπῆρχον αἱ τάξεις, εἰς ἃς κατενέμετο ὁ λαὸς τῶν Ἰονίων· οἱ εὐγενεῖς, οἱ ἄστοι καὶ τὸ πλῆθος τῶν χειροβίων ἐργατῶν καὶ τῶν ἀγροτῶν. Ἡ ἀρχουσα τάξις ἑκάστης νήσου ἀπετέλει τὸ Γενικὸν Συμβούλιον ταύτης, τὸ ὁποῖον ἦτο τὸ μόνον ὄργανον τῆς τοπικῆς αὐτοδιοικήσεως τῶν Ἰονίων. Εἰς τὰς νήσους, εἰς τὰς ὁποίας ὑπῆρχον εὐγενεῖς, τὸ Γ. Συμβούλιον ἀπετελεῖτο μόνον ἐκ τούτων (Κέρκυρα, Ζάκυνθος, Κεφαλληνία). Εἰς τὰς νήσους, εἰς ἃς ὑπῆρχον ἄστοι, τὸ συμβούλιον ἀπετελεῖτο ἐκ τῶν ἄστων. Μεταξὺ τῶν τεκμηρίων τῆς εὐγενείας ἢ τῆς ἀστότητος ἦτο ἀπαραίτητος ἡ ἐγγραφή εἰς τὸ ἀνάλογον βιβλίον, ὅπερ διὰ μὲν τὴν Κέρκυραν, Ζάκυνθον Κεφαλληνίαν ὀνομάζετο Χρυσὴ Βίβλος (Libro d'oro), διὰ δὲ τὴν Λευκάδα Libro del Consiglio ἢ Libro della Comunità. Καὶ ἤδη ἐρωτᾶται, αἱ Ἠπειρωτικαὶ πόλεις αἱ ἀκολουθοῦσαι τὰς Ἰονίους νήσους εἶχον Libro d'Oro ἢ εἶχον Libro del Consiglio ἀπλῶς; Ὁ Εὐγέν. Ρίζος Ραγκαβῆς, αὐθεντία εἰς τὰ ζητήματα αὐτά, ἀσχοληθεὶς εἰς τὴν Βίβλον τοῦ περὶ τῆς Ἰονίου Ἀριστοκρατίας καὶ μὲ τὴν ἀρχουσαν τάξιν τῆς Λευκάδος, ἔχων δὲ ὑπ' ὄψιν τοῦ ὄχι μόνον τὰ περὶ Λευκάδος ἱστορικὰ δοκίμια, ἀλλὰ καὶ τὴν ἀναφορὰν τοῦ Γενικοῦ Προβλήτου Nicolò Errizo τοῦ 1787 γράφοντος πρὸς τὴν Κυβέρνησιν του, λέγει περὶ Λευκάδος ὅτι ἐν αὐτῇ δὲν συναντῶνται αἱ λέξεις Libro d'Oro, nobile, nobilità κλπ., τὰς ὁποίας συναντᾷ τις ἀνὰ πᾶν βῆμα εἰς τὰ δημόσια καὶ ἰδιωτικά ἐγγραφα τῆς Κερκύρας καὶ τῶν ἄλλων Ἰονίων νήσων. Πιστεύει δὲ μᾶλλον διὰ αἰτία τῆς ἄλλείψεως ταύτης εἶναι ὁ δημοκρατικὸς χαρακτήρ, τὸν ὁποῖον ἀπ' ἀρχῆς εἶχε τὸ Συμβούλιον Λευκάδος. Καὶ προσθέτει ὅτι ναὶ μὲν τὰ 70 μέλη τοῦ Συμβουλίου Λευκάδος ὄφειλον κατὰ τὸν Βλαντὴν ν' ἀνήκωσιν εἰς μίαν τῶν ἐγγεγραμμένων εἰς εἰδικὸν βιβλίον οἰκογενειῶν, ἀλλὰ τὸ βιβλίον τοῦτο ὀνομάζετο Libro della Comunità· οἱ δὲ εἰς αὐτὸ ἐγγεγραμμένοι Cittadini καὶ ὄχι Nobili. Τούτου ἕνεκα δημοσιεύει καὶ τὸν πίνακα τῶν οἰκογενειῶν αἵτινες ἀπετέλουν τὸ Γενικὸν Συμβούλιον χωρὶς ὁμως νὰ ἐρευνήσῃ καὶ τὴν γενεαλογίαν αὐτῶν. Τούτων δοθέντων ὁ ἰσχυρισμὸς τοῦ Γεωργίτση ὁ ἀναφερόμενος τόσον εἰς τὴν ἐν τῷ περιοδικῷ «Ἑλληνισμὸς» δημοσιευθεῖσαν μελέτην του, ὅσον καὶ εἰς τὸ βιογραφικὸν σημεῖωμα περὶ Κονεμένου βέη, ὅτι ἐν Πρεβέζῃ ὑπῆρχε Libro d'Oro καὶ τάξις εὐγενῶν, κατακίπτει. Διότι ἂν ὑπῆρχεν εἰς Πρεβέζαν, Πάργαν κλπ. «εὐγένεια», δὲν νομιζομεν ὅτι θὰ ἡμέλει ὁ Ραγκαβῆς νὰ ἐργασθῇ ἐπ' αὐτῆς. Ἀλλὰ περὶ τῶν πόλεων τούτων οὐδὲν ἀναφέρει, καίτοι εἰς τὸ αὐτὸ τμήμα τοῦ ἔργου του φαίνεται ἔχων ὑπ' ὄψιν του ὅτι αἱ Ἠπειρωτικαὶ πόλεις διακοῦντο ὑπὸ τοῦ Ἑνεσοῦ Προβλήτου. Ἐπομένως τόσον ἡ ὀνομασία τοῦ βιβλίου τῶν ἄστων τῆς Πρεβέζης καὶ Πάργας ὡς Libro d' Oro ὅσον καὶ οἱ τίτλοι τῶν εὐγενῶν οἱ ἐνυπάρχοντες εἰς τὰ ἐγγραφα, δὲν πιστοποιοῦν τὴν ὑπαρξίν τάξεως «εὐγενῶν» εἰς τὰς Ἠπειρωτικὰς πόλεις κατὰ τοὺς χρόνους τούτους, ἀλλὰ τὴν διάκρισιν τῶν ἄστων ἐκ τοῦ ὄχλου τῶν ἐργατῶν καὶ ἄλλων. Ἄλλως τε εἰς τὰ ἐγγραφα δὲν ἀποκαλοῦνται οἱ ἄστοι τῶν πόλεων τούτων μόνον εὐγενεῖς, ἀλλὰ καὶ περιβλεπτοὶ, ἐκλαρ-

VII

Τὸ ἄρθρον VII τῆς Συνθήκης ρυθμίζει τὰς προνομίας τὰς σχετικὰς πρὸς τὴν ἄσκησιν τοῦ τοπικοῦ δικαίου²⁵. Τὸ φερμάνιον²⁶ ὄρισεν ἐπίσης ὅτι προκειμένου περὶ κάθε εἶδους ἀγωγῶν καὶ κληρονομικῶν διαφορῶν καὶ «ὑποστατικῶν» δέον νὰ τύχωσιν ἐφαρμογῆς οἱ παλαιοὶ τῶν νόμοι καὶ αἱ ἀρχαῖαι συνήθειαι. Ποῖοι ἀκριβῶς ἦσαν οἱ παλαιοὶ νόμοι καὶ αἱ ἀρχαῖαι συνήθειαι; Ἀναμφισβήτητος τυγχάνει ἡ ἐφαρμογὴ τοῦ Ρωμαϊκοῦ Δικαίου. Διότι ἢ θὰ ὑποθέσωμεν ὅτι ἐπανήλθεν εἰς ἰσχὺν τὸ *Novissimum Statutorum ac Venetarum legum volumen* περιέχον Ρωμαϊκὸν δίκαιον καὶ τοπικὰ ἔθιμα, ἰσχῦσαν ἐν Ἑπτανήσῳ ἀπὸ τοῦ 1729²⁷, μετὰ δὲ τὴν κατοχὴν ταύτης ὑπὸ τῶν Γάλλων καὶ ἐπὶ τούτων, ἢ ἂν ὑποτεθῆ ὅτι δὲν εἶχεν ἐπακταθῆ καὶ εἰς τὰς Ἡπειρωτικὰς πόλεις ἢ κωδικοποιήσας τοῦ *Novissimum volumen* θὰ δεχθῶμεν ὅτι ἰσχυσεν ἐν Πρεβέζῃ καὶ τὰς ἄλλας πόλεις τὸ κρατήσαν καὶ εἰς τὴν ὅλην Ἑλλάδα,²⁸ καὶ ἰδίᾳ εἰς τὴν Ἡπειρον²⁹. Ρωμαϊκὸν τοῦτέστιν τροποποιούμενον ὑπὸ τῶν τοπικῶν ἐθίμων. Πλὴν ὅμως τῆς ἐφαρμογῆς τοῦ τοπικοῦ δικαίου, ἰσχυρον καὶ τὰ Διατάγματα τῆς Διοικήσεως, τῶν ὁποίων ἡ δημοσίευσίς ἐγένετο «μὲ τὸν κτύπον τοῦ τυμπάνου». «Τὸ παρὸν... διὰ τὴν ἐνέργειάν του καὶ διὰ τὴν καλὴν ἀκρόασιν θέλει δημοσιευθῆ μὲ τὸν κτύπον τοῦ τυμπάνου καὶ θέλει τεθῆ εἰς τοὺς συνηθισμένους τόπους τῆς παρουσίας πόλεως».

Ὡς πρὸς τοὺς κρατήσαντας ποινικοὺς νόμους, γνωρίζομεν ὅτι ἡ συ-

προι, πανέκλαμπροι, πάνσεπτοι, σεβάσμιοι κλπ., προσελάμβανον δηλ. τίτλους κοσμητικoὺς τῶν ἀξιομάτων των. Ἀλλὰ πλὴν τούτου, καὶ ἂν ὑποθέσωμεν ὑπάρχουσαν τάξιν «εὐγενῶν», αἱ διὰ τῆς ἀπὸ 5 Νοεμβρίου 1804 γενόμεναι ἐγγραφαὶ εἰς τὸ βιβλίον τῶν ἀστικῶν Πρεβέζης δὲν δύνανται νὰ θεωρηθῶσιν ὡς ἐγγραφαὶ εὐγενῶν, διότι κατὰ τοὺς Ἰονίους συγγραφεῖς καὶ ἐν αὐταῖς ταῖς Ἰονίοις νήσοις αἱ μετὰ τὸ 1808 γενόμεναι ἐγγραφαὶ ἔδιδον δικαιώματα ἀστικά (*Droits de Cité*) καὶ οὐχὶ εὐγενείας.

²⁵) Ἡ συνθήκη: «Ainsi les usages relatifs aux procédures civiles et criminelles, à la nature des propriétés et à l'ordre des successions héréditaires ne seront point changés».

²⁶) Τὸ φερμάνι: «Αἱ κάθε εἶδους ἀγωγαὶ καὶ κληρονομικαὶ διαφοραὶ ὁμοίως καὶ περὶ τῶν ὑποστατικῶν νὰ θεωροῦνται αὐτοδικαίως κατὰ τοὺς παλαιούς των νόμους καὶ ἀρχαίας συνήθειας των καὶ ἂν ἀκολουθήσῃ διαφορὰ κανενὸς Τούρκου μὲ ραγιαῖ αὐτῶν τῶν τεσσάρων τόπων νὰ τοὺς κρίνῃ κατὰ τὸ δίκαιον ὁ Βοεβόδας καὶ ἂν συμβῆ νὰ μὴν ἠμπορέσῃ νὰ τοὺς συμβιβάσῃ, νὰ τοὺς παραπέμπῃ εἰς τὸν Καδῆν, ὅστις θὰ ἐτύγχανε πλησιέστερος».

²⁷) Παππούλια. Γενικαὶ Ἀρχαὶ τοῦ Ἀστικοῦ Δικαίου, καὶ Βιζουκίδου, «Griech. Recht» ἐν *Handw. der Rechtswissenschaft* τόμ. III.

²⁸) Παππούλια. Τὸ Ἑλληνικὸν Ἀστικὸν Δίκαιον ἐν τῇ ἱστορικῇ αὐτοῦ ἐξελίξει. Ἀθήναι 1912. Κ. Δ. Τριανταφυλλοπούλου. Τὸ Ἰδιωτικὸν Δίκαιον κατὰ τὸν 19ον αἰῶνα. Τόμ. Γ' «Πανελληνίου Λευκόματος», Ἀθήναι 1925.

²⁹). Βλ. Ἀραβαντινοῦ. Χρονογραφίαν. Τόμ. Β'. σελ. 257 τὰς μερικὰς δι' ἐθίμων ἐν Ἰωαννίνοις παραλλαγὰς.

νήθεια ἐν Ἐπιτανήσφ εἶχεν ἀπεριόριστον ἰσχύν, ἐπειρέπετο δὲ καὶ ἡ δι' ἐκρησίας κατάργησις τούτων.

Προκειμένης διαφορᾶς Τούρκου μὲ ραγιαῖν²⁰ ἀρμόδιος ἦτο ὁ Βοσβόδας²¹, ἂν δὲ οὗτος ἐξήντλει συντηρητικῶς τὴν ἐπιρροήν του χωρὶς νὰ ἐπιτύχη συμβιβασμόν, τότε καὶ μόνον ἐπειρέπετο νὰ παραπέμψῃ τὴν ὑπόθεσιν εἰς τὸν πλησιέστερον καθῆν. Τοῦτο δὲ εἶνε σύμφωνον πρὸς ἄλλας διατάξεις τοῦ φερμανίου, διὰ τῶν ὁποίων ἀπηγορεύετο ρητῶς ἡ ἐπέμβασις ξένων πασσάδων μουσελίμηδων ἢ ἄλλων ἀρχόντων εἰς τὰ τῆς ἐνώσεως τῶν Ἡπειρωτικῶν κοινοτήτων²².

Ὡς πρὸς τὴν ὁργάνωσιν τῶν δικαστηρίων γνωρίζομεν τὰ ἑξῆς: Τὰ Δικαστήρια διεκρίνοντο εἰς πρωτοβάθμια καὶ δευτεροβάθμια. Τὰ πρωτοβάθμια ἦσαν: 1) Τὸ Δικανικὸν κριτήριον τῆς πρώτης ἀπαιτήσεως, ἀποτελούμενα ἐκ τριῶν δικαστῶν τακτικῶν καὶ δύο ἀναπληρωματικῶν. Τοῦτο ἐδίκαζε διαφορὰς τοῦ πολιτικοῦ δικαίου καὶ ἐνδεχομένως καὶ ἀμφισβητουμένου διοικητικοῦ²³.

2) Τὸ ἐγκληματικὸν δικαστήριον τῆς πρώτης ἀναφορᾶς ἀποτελούμενον ἐκ 3 μελῶν καὶ τοῦ Γραμματέως ἀσκούντος καὶ ἀνακριτικὰ καθήκοντα.

Τὸ Δικανικὸν καὶ ἐγκληματικὸν Δικαστήριον ἢ Δικαστήριον τῆς Ἐπικλήσεως ἐδίκαζε κατ' ἐκκλησιῶν τὰς ἀποφάσεις, τὰς ὁποίας ἐκκαλουμένως ἀπέπελλεν εἰς αὐτὰ ἡ Διοίκησις. Ἦτο, ὅπως ἀναφέρεται εἰς τὰς Πράξεις, «κυριάρχης τῶν κριτηρίων καὶ διεκδικητῆς τῶν δημοσίων σφαλμάτων», ἐδικαιοῦτο δὲ νὰ ἐπιτάτῃ καὶ κρατῇ τὰ κριτήρια καὶ δικαστήρια

²⁰) Ἡ διάκρισις Τούρκου καὶ ραγιαῖν δὲν συμφωνεῖ πρὸς τὴν ὑπὸ τοῦ Rouquerville (ἐνθ. ἀν. Τ. II σ. 205) ἐκφερομένην γνώμην καθ' ἣν οἱ κάτοικοι τῶν χωρῶν τούτων κατὰ τοὺς χρόνους τούτους ἦσαν sujets τοῦ Σουλτάνου καὶ ὄχι rayats.

²¹) Βλ. Σεφερειάδην, Μισθήματα Δημοσ. Διεθνoῦς Δικαίου. Ἀθήναι 1925 σ. 529 καὶ ἐπέκ. ἐνθα καὶ βιβλιογραφίαν περὶ τῶν κρατησάντων εἰς ἀναλόγους περιπτώσεις ἐπὶ τοῦ διομολογητικοῦ καθεστώτος.

²²) Ἐν Βλαχίᾳ κατὰ τὸ Χάττι Χουμαγιούν Σουλτάν Μεχμέτ Β' ἔτους 1460 ἀπὸ Χριστοῦ «ὅτι Μωσμεθανός τις ἤθελεν ἔχει διαφορὰν μετὰ Βλάχου ἢ διαφορὰ του νὰ θεωρῆται εἰς τὸ τοῦ Ἡγεμόνος Διβάνιον, κατὰ τὴν τοῦ τόπου συνήθειαν, καὶ ἡ ἀπόφασις τῆς κρίσεως νὰ μὲνῃ κεκυρωμένη. (Φωτεινοῦ ἐνθ. ἀν. Τόμ. 3, σ. 371). Ὁμοίως Χάττι Χουμαγιούν 1803 καθ' ὃ τὰς διαφορὰς τῶν Τούρκων καὶ Ραγιαῖδων ρυθμίζει ὁ Ἐμλὰκ Βοϊβοδάση, συμπράττοντος τοῦ Διβάν Κιατιπῆ (Γραμματέως τοῦ Διβανίου). (Φωτεινοῦ Τόμ. 3 σελ. 379).

²³) «Καὶ οἱ Βεζυράδες καὶ Πασσάδες καὶ Μουσουλίμηδες καὶ Βοϊβοδάδες καὶ κάθε λογῆς ἐξουσιασταὶ νὰ μὴν ἠμποροῦν ν' ἀναμιγνύονται ὅσοι γειτνιάζουν εἰς τοὺς τόπους τούτους οὔτε εἰς τὰ σύνορα, οὔτε νὰ ἐνοχλοῦν κατ' οὐδένα τρόπον τοὺς Ραγιαῖδες καὶ μάλιστα αὐτὰ τὰ τέσσερα μέρη».

²⁴) Οὗτοι ἦσαν οἱ χρονικοὶ κριταὶ (judices annuales) τοῦ Βυζαντινοῦ δικαίου, ἐδίκαζον καὶ μικροδιαφορὰς μέχρι 30 δουκάτων μὴ ὑφισταμένας εἰς δικαιώματα κιστωμάτων καὶ ἐδαφονομιῶν.

εἰς τὴν ἐκπλήρωσιν τοῦ νόμου καὶ τῆς δικαιοσύνης. Ἡ ὑπόθεσις ἐνεγράφετο εἰς τὸ βιβλίον ὄρισμοῦ, τὸ ὁποῖον ὠμοίαζε πρὸς τὸ παρ' ἡμῖν πινάκιον. Ἡ κλήσις ἐγένετο διὰ δικαστικοῦ κλητῆρος, οἱ διάδικοι ἐνεφανίζοντο κατ' ἀρχὰς ἢ μόνοι ἢ μετὰ συμπαραστάσεως δικηγόρων. Ἡ μεσολάβησις ὅμως τῶν δικηγόρων κατηργήθη βραδύτερον διὰ τῆς ἀπὸ 24 Αὐγούστου 1803 ἐπιστολῆς τῆς Προεδρείας πρὸς τὸ δικανικὸν κριτήριον τῆς πρώτης ἀναφορᾶς. (Πρ. Ἐπιστολαὶ φύλλον 18). Καίτοι δημοσιευθεῖσαν ἤδη ὑπὸ τοῦ Γεωργίτση τὴν ἀναδημοσιεύω χάριν τῶν συναδέλφων μου.

«Θέλοντας ἡ πρόνοια, ἐλεγεν ἡ ἐπιστολὴ ἐκείνη, ταύτης τῆς προεδρείας, νὰ διατηρήσῃ ἀδιάφορα τὰ αἰσθήματα τῶν κριτῶν ἀπὸ τὴν πειθῶ καὶ μαγνητικὴν δύναμιν τῆς εὐγλωττίας καὶ εὐφραδείας καὶ νὰ προασφαλίσῃ κατὰ τὸ δυνατόν τὸ δίκαιον τοῦ καθεκάστου ἀπὸ τὴν τεχνικὴν παράστασιν τῶν λόγων, ἔκρινε ἀναγκαῖον καὶ ἐπωφελὲς νὰ ἐμποδίσῃ διὰ ψηφίσματος τῆς τὴν χρῆσιν τῶν ἰντερβεντιέντηδων, οἵτινες ἐπιτηδευόμενοι ἐξ ἀπαγγέλματος τὴν τροπολογίαν, ἀμαυροῦσι καὶ περιτρέπουσι τὴν ἀλήθειαν μὲ τὴν τῶν σοφισμάτων τῆς περίπλεξιν. Λοιπὸν εἰς τὸ ἐξῆς οἱ ἔχοντες διαφορὰς καὶ ἀγωγὰς, θέλει τὰς παρασταίνουσι καὶ σαφηνίζουσι μὲ τὸ μέσον τῶν ἐστισιῶν τους ἦτοι ἐκθέσεών τους καὶ ἀλιγκατσιόνων τους καὶ τοιουτοτρόπως ἢ μὲν ἀλήθεια δὲν κινδυνεύει, τὸ δὲ ψεῦδος φανεροῦται ἢ δύναμις τοῦ νόμου ὑπερισχύει καὶ βασιλεύει, καὶ τὸ δίκαιον θριαμβεύει. Ταῦτα καὶ σὰς εὐχόμεθα θεόθεν πᾶν ἀγαθὸν καὶ σωτηριῶδες».

Κατὰ τὰ λοιπὰ ἡ διαδικασία ἦτο περίπου ὅμοια τῆς σημερινῆς. Ἐνώπιον τοῦ δικαστοῦ ὁ μὲν ἐνάγων «ἐπρόφερεν», ὁ δὲ ἐναγόμενος «ἀντέφερεν».

VIII

Τὸ ἄρθρον IX τῆς Συνθήκης εἶνε ὁλόκληρον ἀφιερωμένον εἰς τὴν ἐλευθέραν ἀσκήσιν τῆς Χριστιανικῆς θρησκείας²⁴. Ἡ Ὑ. Πύλη ὠμολόγει ἐγγυήσεις ὅτι θὰ ἀσκῆται αὕτη καθ' ὃν τρόπον ἠσκεῖτο καὶ ἐπὶ Ἐνετῶν. «Κατὰ συνέπειαν οἱ ραγιαδες θὰ ἔχουν ἀκέραιον τὸ δικαίωμα νὰ ἐπισκευάζουν τοὺς ναοὺς των, νὰ κτίζουν νέους καὶ νὰ κρούουν τοὺς κώδωνας χωρὶς νὰ ἐμποδίζωνται κατὰ τίποτε». Τὸ φερμάνιον ἀνέφερε τὰς αὐτὰς διατάξεις προσθέτον καὶ τὴν ἀπαγόρευσιν τῶν παρεισπράξεων τῶν ἀναφερομένων εἰς τὴν ἀνέγερσιν ἢ ἐπισκευὴν τῶν ναῶν, περὶ ὧν ἤδη ἐγένετο μνεῖα ἀνωτέρω. Ἡ διάταξις, ἥτις δύναται νὰ ξενίσῃ τοὺς ἀγνοοῦντας τὰ τότε ἐν Τουρκίᾳ εἰωθότα εἶνε ἡ ἀναφερομένη εἰς τὴν

²⁴) Ἡ Πρέβεζα καὶ ἡ Βόνιτσα ὑπήγοντο ἐκκλησιαστικῶς κατὰ τοὺς καιροὺς ἐκείνοισι ὑπὸ τὸν ἐπίσκοπον Ἄρτης καὶ Ναυπάκτου ὑπέρτιμον καὶ ἐξαρχον Αἰτωλίας. Περὶ τοῦ τότε ἀκμάσαντος Ἰγνατίου βλ. Περικλέους Γ. Ζερλέντου. Ἡ συνθήκη τῶν Ἑπτανησίων καὶ Ἀλῆ Πασᾶ. Ἐται 1803. Ἀθήναι 1921.